

grupi, koja se pak može paralelisati sa vinčanskom kulturom od samih njenih početaka.⁴

Medju materijalom Gumelnita kulture obuhvatio je Gaul i onaj sa lokaliteta Okol Glava kod sela Gnjlana. Ovo bi bilo tačno samo delimice, jer pisac ne vrši izdvajanje materijala koji pripada kompleksu bubanjsko-humske grupe, sa svim njegovim karakteristikama kao T. XLV i XLVI 1, 3. Topografski pretstavlja ovo nalazište jasnu vezu sa srodnim nalazištima Sv. Kirilovo u Bugarskoj i Bujanj i Humska Čuka kot Niša, vezu koja je išla dolinom Marice i Nišave.

Postavka pisca o prenosu »Schnur« keramike sa severa iz južne Rusije preko Bugarske, Makedonije i Jugoslavije u Grčku, nije dovoljno dokumentovana materijalom sa terena, te na taj način gubi od svoje ubedljivosti. Nauka danas sve više odbacuje vezivanje pojedinih elemenata materijalne kulture za Indoevropljane, što je medjutim Gaul sklon da prihvati. U obradi problema Vadastra kulture ostali su izgleda Gaulu nepoznati rezultati rada D. Berciu-a koji je dao elemente za stratigrafiju i hronologiju ove kulture.⁵

Delo J. H. Gaula ima nesumnjivo svojih nedostataka. Uzrok ovima može se medjutim objasniti tragičnom smrću pisca koji nije svoje delo definitivno sredio; a s druge strane, što se bazira na materijalu dobijenom sa tehnički loše vodjenih iskopavanja, za šta ne snosi odgovornost pisac knjige. Medjutim, i pored nedostataka, knjiga J. H. Gaula pretstavlja važan priručnik, koji se može porediti sa Nestorovim delom za Rumuniju ili Tompinim za Madjarsku, koji je na jednom mestu sakupio i sredio dosad poznati neolitski materijal susedne Bugarske i time proširio mogućnosti komparativnih studija i dobijanja potpunije slike u ovom periodu na Balkanskom poluostrvu.

Draga M. Garašanin

I. Kutzián, *The Körös culture, Dissertationes Panonicae Ser. II, No. 23, Budapest 1947, I, str. 1—56, II, T. I—LXXV.*

I. Kutzián latila se obimnog ali i korisnog posla na sakupljanju materijala Körös kulture. Tradicija ispitivanja i rada na ovom materijalu u Madjarskoj prilično je stara. Ovo ispitivanje imalo je nekoliko faza i pretrpelo je znatne promene, o čemu obaveštava I. Kutzián u prvom poglavlju svoje knjige (str. 3—4). Odmah za tim prelazi pisac na pregled samog materijala (str. 4—10). Ovde ona iznosi sve vrste materijala, koji pretstavlja kulturni inventar ove grupe, počevši od keramike tretirajući njene oblike i tehniku izvođenja, zatim plastiku, orudje, pršljene za vretena itd. Pisac malo govori o slikanoj keramici koja je, kao što se iz teksta može videti, dosta retko zastupljena (Kopancs, Kontacpart).

Na str. 10—11 govori pisac o naseljima Körös kulture, koja se sva uglavnom nalaze pored reka i potoka. Ovom prilikom govori i o problemu

⁴ V. Miložčić, *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas*, Berlin 1949, 60 i sl.; M. Garašanin, *Potiska kultura u Banatu*, Stari-nar N. S. I, 1950, 23.

⁵ D. Berciu, *Archeologia preistorica Olteniei, Craiova 1939, 37 i dalje.*

jama u kojima se nekad pored keramike i životinjskih kostiju nalaze i ljudske inhumacije. Takodje dotiče i problem jama bez ostataka, pri čemu prihvata Bannerove zaključke, da su one mogle služiti za dobijanje zemlje za keramiku i druge svrhe. Ovde se pisac specijalno zadržava na kolibi iz Kotacparta. U daljem izlaganju (str. 11—12) govori o načinu sahranjivanja, pri čemu pominje jame, zatim pojedine delove naselja koji su bili upotrebljeni u te svrhe, a napominje da se sahranjivanje vrši i u istom sloju u kome se nalaze i kulturni ostaci. U pogledu orijentacije kostura ne može se izvesti nikakvo pravilo, ali su oni svi u zgrčenom stavu i bez darova, osim jednog iz Kopancsa u kome je nadjen jedan sud. U jednom grobu nadjena je jedna grivna od školjke.

Sledeći odeljak (str. 12—13) govori o rasprostranjenosti Körös kulture, koju pisac prati duž Dunava i Tise. Poslednje nalazište u dunavskoj oblasti bilo bi Donja Ljupkova (Alsólyopkova), danas rumunska Liupkova de Jos. Dalje pisac prati istu kulturu na našoj teritoriji (Starčevo, Vinča, Bubanj, Vrtište) a smatra da njoj pripada i grčka tesalska kultura, kao i kultura južne Italije (Molfeta, Matera).

Veliki prostor dao je pisac vezama između Madjarske i ostalih zemalja (str. 13—33). Tu se detaljno govori o Starčevu, Vinči, Grčkoj, Leukadi i Apuliji, a ukratko o nalazištima u dolini Morave, u Bugarskoj, a dodiruje se pitanje Krita i Egipta.

U odeljku pod naslovom — Položaj Körös kulture u neolitskom vremenu —, njene veze sa drugim neolitskim kulturama i oblastima (str. 33 do 41) postavlja pisac ovu kulturu u odnosu na linearnu keramiku i Bükk kulturu, Tordoš i potisku kulturu.

Poslednje poglavlje (str. 41—44) posvećeno je hronologiji. Pre svega ističe autor da na madjarskim nalazištima ove kulture ne postoje elementi za stratigrafiju. Medjutim, prema međusobnom položaju nalazišta na kojima se izdvojeno nalazi materijal raznih kultura, zaključuje da Körös kultura mora biti starija od potiske kulture, a u vezi sa nalazima Lebö i Nagy Teteny, i od Bükk II kulture. Pisac zaključuje da je ova kultura starija od Bükk I, no ne iznosi po ovom pitanju nikakvih argumenata. Vezujući Körös kulturu za Seslo, smatra da je ona počela još u IV milenijumu. Osnovna ideja autorova je da je poreklo ove kulture sa juga.

U vezi sa delom I. Kutzián mogla bi se postaviti mnoga pitanja i mnoge zamerke. Mi ćemo se ograničiti na iznošenje nekih po našem mišljenju značajnijih nedostataka. Tako na primer u keramičkim oblicima, koje pripisuje Körös kulturi pominje pisac kao tipičan butu, koja medjutim nije specifičan oblik za Körös kulturu, već je nalazimo veoma obilato zastupljenu na lokalitetima viničanske kulture, na primer i u samoj Vinči.¹

Jedno od pitanja bilo bi na primer problem oko namene žrtvenika, za koje I. Kutzián hoće da dokaže da služe kao lampe, ali da su služili u kultne svrhe, pri čemu nema nikakvih argumenata kojima bi svoje gledište do-

¹ Na pr. M. M. Vasić, preistorijska Vinča IV, Beograd 1936, sl. 59, dubina 4,6 m odnosno 6,4 m.

kazala, ma da bi oni bili neophodni kada se ima u vidu, da se ovde radi o spajanju dva kontradiktorna mišljenja.

Mislimo da bi se opravdano mogla staviti primedba na nesigurnu terminologiju koju autor upotrebljava. Tako na primer govoreći o keramici crvene boje naziva ovu slikanom, ma da se ovde očigledno ne radi o keramici slikanoj crvenom bojom, već ili o crvenoj boji dobijenoj pečenjem, ili pak o prevlaci crvene boje (str. 6).

Vrlo je čudno tvrdjenje autora u pogledu postojanja plastike, kada tvrdi da idoli postoje samo u Körös kulturi. Piscu kao da nisu bili poznati primerci idola nadjeni u potiskoj kulturi. Izgleda da je piscu ostala takodje nepoznata Venera iz Starčeva, što se međjutim mora razumeti s obzirom da je ova figura objavljena u tako reći nepoznatom časopisu.²

U poglavlju o vezama sa kulturom drugih oblasti, pisac ne izdvaja dovoljno jasno karakteristike srodnog materijala, tako da se dobija slika, kao da se tu radi samo o jednom široko rasprostranjenom Körös kompleksu. Ovo se naročito lepo vidi u načinu na koji ona vrši upotrebu sa materijalom iz Vinče, koji smatra kao jednu celinu, te ne razlikuje vinčanske od starčevačkih elemenata, i stvara potpuno pogrešnu sliku. Tako mora kod nedovoljno upućenih stvoriti konfuziju kada se u istom planu govori o barbotiniranim sudovima, žrtvenicima, sudovima sa plastičnim nalepcima, koji su svi izrazito starčevačko köröski, i o bikoničnim sudovima i o peharima na nozi, koji su opet tipično vinčanski. Izgleda kao da pisac sav materijal do kraja vinčansko tordoške faze u Vinči vezuje za köröski kompleks. S druge pak strane vrši ona izdvajanje Tordos-a iz kompleksa Vinče (str. 34—35) i čini drugu grešku ne izdvajajući kulturne komplekse, već pojedina nalazišta, i to opet kao celine, bez obzira na kulture u njima zastupljene.

Piscu se mora zametriti takodje što o bugarskom materijalu Körös i slikane keramike govori svega u 2—3 reda (str. 20), ma da je publikacija N. Petkova izašla još 1931 godine.³

Ne mora se piscu zameriti što ne pominje materijal iz Palestine i Sirije gde postoje pojave grube keramike crvene, pa čak i slikane, koja se može dovesti u vezu sa starčevačkom kulturom, kako se to vidi iz novih publikacija. Međjutim, treba nesumnjivo ukazati i na materijal iz Ras Samre gde je takodje u sloju V nadjena gruba keramika, a u sloju IV iznad ovoga nalazi se i slikana,⁴ što svakako pretstavlja mnogo tešnju vezu nego sa pojavama iz Egipta koje pisac uzima u obzir.

Što se tiče relativno hronološke postavke materijala moramo se ponovo dotaći već pomenutog pitanja odnosa Körös kulture i Bükk I. Pisac naime smatra, bez argumentacije, da je Körös kultura starija. Međjutim

² L. Nadlački, Venera od Starčeva, Moravski arheološki glasnik 1936, 3, str. 38—39.

³ N. Petkov, Predistoričeska bojadisana keramika ot sofijskata kotlovina, Godišnik na Plovdiv 1928—29 (1931), str. 185 i dalje.

⁴ C. F. A. Schaeffer, Ugaritica I, Paris 1939, str. 3 i dalje, sl. 2.

poznata je činjenica da se potiska kultura javlja u Vinči od dubine 7,445 m, a njoj vremenski odgovara Bükki II. Prema tome Bükki I koji svakako pretihdi potiskoj kulturi kao i kulturi Bükki II, mora se staviti u Vinči od dubine od oko 8 m na niže,⁵ što bi značilo da je Körös bar delimično paralelan sa Bükki I.

Na kraju moramo zameriti i zbog prilično slabe preglednosti materijala iznetog u tablama, što otežava korišćenje dela i ometa dobijanje slike o materijalu jednog nalazišta kao celine.

Jedna od korisnih strana publikacije jesu mape i spiskovi nalazišta. Pri tome treba naročito naglasiti da su ovo mape na kojima se ne nalazi uneta politička granica Velike Madjarske, koja ide do Pančeva, a zahvata i Bačku. No, opet moramo zameriti što za nalazišta sa teritorija sa više etničkih elemenata daje samo madjarska imena (izuzetak Starčevu).

Velika korist od ovog dela nalazi se u tome, što je autor sakupio celokupni materijal Körös kulture, kao i prilično obilnu madjarsku literaturu po ovom pitanju. Takodje je korisno isticanje veza sa Molfetom i materijalom južne Italije, na šta dosada nije dovoljno ukazivano. Veliki doprinos učinio je pisac publikujući dosta nepoznatog materijala, koji se nalazi po muzejima u Madjarskoj, a među kojima ima veoma značajnih primeraka. Tu se naročito ističe figura iz Sövényhaza (tb. I, 6), koja pretstavlja jednu od najboljih analogija za Veneru iz Starčeva, zatim materijal potiske kulture nadjen u Čoki, koji je pravilno izdvojen kao posebna varijanta. Autor se služio obimno jugoslovenskom literaturom, koju je izgleda upotrebljavao u originalu.

Najzad, moramo ponovo istaći osnovnu ideju do koje dolazi pisac a koja se odnosi na poreklo Körös kulture sa juga, što je u opreci sa gledištima pojedinih istaknutih madjarskih arheologa, na primer F. Tompe.

Uprkos svim svojim manama, delo I. Kutzián je nezamenjivo kao priručnik za proučavanje Körös kulture.

Draga M. Garašanin

Ivaniček, F.: Staroslavenska nekropola u Ptuj. SAZU, I. r., Dela 5, Ljubljana 1951. Vel. 4°, 102 + CXXXI str.

Ivaničkovu delo, ki je, kakor vse kaže, zamišljeno kot zaključna antropološka monografija o ptujski nekropoli, obsega v tekstu tale poglavja: Opće napomene, Znanstveni materijal i metode rada, Kraniometrijske mere i indeksi (Moždani dio lubanje, Lični dio lubanje, Lubanja u cijelosti), (pomotoma je tu izostala navedba oddelka o osteometrijskih merah in indeksih), Zaključak in angleški Summary. Z rimskimi številkami paginirani veći del knjige obsega dokumentaciju, in to Ortograme (I—LXII) in Numeričke tabele (LXIII—CXXXI). Prav je, da je izdajateljica v celoti publicirala zlasti dokumentarne individualne tabele, ki so osnova vsakršni

⁵ M. Garašanin, Potiska kultura u Banatu, Starinar N. S. I 1950, str. 22 do 23.